

Филип М. Ненадић¹

Факултет уметности Универзитета у Алберти

Илија З. Миловановић

Филозофски Факултет Универзитета у Новом Саду

Милан В. Ољача

Филозофски Факултет Универзитета у Новом Саду

UDK-316.644-057.874:[371.3::821(407.113)

159.923.072-057.874(497.113)

DOI: 10.5937/nasvas1802267N

Оригинални научни рад

НВ год. LXVII 2/2018

ПРИЈЕМЧИВОСТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ У СТАРИЈИМ РАЗРЕДИМА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ: РАЗВОЈ УПИТНИКА, ЊЕГОВА СТРУКТУРА И КОРЕЛАТИ

Апстракт Иако је познато да се мајерњеј језика у школама посвећен књижевним текстовима, прегледом литературе мојше је уочио недостатак истраживања која истражују ставове ученика о књижевности, корелације датих ставова, као и ефекте које школски програми остварују на понашање ученика. Циљ овог истраживања био је испитати латентну структуру конструкција пријемчивости за књижевност, као и утврдити релације са полама и особинама личности ученика. У истраживању су учествовала 544 ученика од V до VIII разреда, узрасно 11-15 година, из основних школа са територије Војводине (60.3% женској пола). Ученици су попуњавали Упитник пријемчивости за књижевност за децу – УПК-Д, и крајку верзију упитника Великих пет милс два за децу – ВП+2. Резултати су указали на адекватну бифакторску солуцију упитника, са три корелирана фактора (Незанимљивост, Темелно читање и Преушћање текста) и једним генералним фактором. Додатно, указано је на специфичну конселацију релација димензија упитника с особинама личности, на узрасне разлике у користи старијих ученика, као и на полне разлике у користи девојчица. УПК-Д се показао одесним и валидним инструментом за примену у раду с ученицима основних школа, ше његова практична примена у раду наставника, психолога и педагога може бити корисна приликом савременог рада с осетљивим групама ученика.

Кључне речи: књижевност, особине личности, пријемчивост, Упитник пријемчивости за књижевност, школски узраси.

¹ Е-маил: nenadic@ualberta.ca

Увод

Читање књижевних дела утиче на читаоца, а ово уверење је већ дуго распрострањено. Закључак истраживања које је обухватило 1.382 одрасла испитаника јесте да су књиге биле покретачи животних одлука, посебно у случају када су читаоци били предани читању (Sabine & Sabine, 1983). Истраживање спроведено у Канади које је испитивало предане читаоце бележи податак да је 60% испитаника навело једну или више књига које су их „на одређени начин промениле“ (Ross, 1999: 792), а недавно спроведени интервјуи у региону с посетиоцима библиотека довели су до сличних налаза (Škorljanac, 2014).

Додатна потпора овим тврдњама може се пронаћи и у емпиријским истраживањима читања књижевних дела, која су спровођена махом на узорку одраслих читалаца. Читање може изазвати емоције код читаоца (Mar, Oatley, Đikić, & Mullin, 2011; Miall & Kuiken, 2002), довести до повишења емпатије (Bal & Veltkamp, 2013; Keen, 2007), подстаћи развијање сета способности који се најчешће назива „теоријом ума“ (Kidd & Castano, 2013), али и променити ставове, знања или уверења о реалности (Appel & Richter, 2007; Marsh & Fazio, 2006; Marsh, Meade, & Roediger, 2003). Међутим, иако постоји консензус у томе да књижевност може да утиче на читаоце и да им користи, и упркос томе што постоје развијени школски програми који би требало да упознају ученике с најзначајнијим књижевним делима, на нашим просторима недостају емпиријска истраживања која би испитивала дати процес у школском окружењу. Изузетак су студије које се фокусирају на читалачку компетенцију, посебно имајући у виду резултате PISA тестова (нпр. Branković, Vuđevac, Ivanović i Jović, 2013; Pavlović Babić i Baucal, 2010; Porović, 2013). У овом раду покушавамо да надоместимо дати недостатак, притом пратећи већ спровођена инострана истраживања.

Теоријска полазишта истраживања

У западној Европи и Северној Америци још у првој половини прошлог века почела су да се спроводе истраживања читања књижевности у образовном контексту. Од тада је читање (књижевности) у школама постало важна тема за истраживаче. На пример, у лонгитудиналном истраживању (Ley, Schaer, & Dismukes, 1994) у ком је праћен узорак ученика узраста од 10 до 14 година током три школске године, уочено је да ученици који имају позитивније ставове према читању такође пријављују чешће читалачке активности. Резултати овог истраживања су показали и да позитивност ставова о читању и бројност читалачких активности опада током година школовања, као и да ученици махом највише читају ради успеха у школи или на будућем послу, а не ради уживања или бољег разумевања себе и света око себе. Обимнија студија (McKenna, Conradi, Lawrence, Jang, & Meyer, 2012) у којој је тестирано готово 4.500 ученика, узраста од 12 до 14 година, из 23 савезне државе САД-а потврдила је налаз да са порастом броја година опада интересовање за читање. Резултати истог истраживања упућују на закључак да девојчице изражавају позитивније ставове према читању у односу на дечаке.

У Европи, најразвијеније и најобухватније ауторима познато истраживање читања књижевности у школском периоду спроведено је у Холандији (Van Schooten & De

Glopper, 2006). Поново су реплицирани налази који показују да позитивнији ставови према читању корелирају с чешћим читањем, као и да позитивност ставова и саме читалачке навике опадају у старијим разредима. Поред тога, потврђени су и резултати да ученице имају позитивније ставове и развијеније читалачке навике од ученика (Van Schooten & De Glopper 2002; Van Schooten, De Glopper, & Stoel, 2004). Посебан допринос ове серије студија је у томе што су уврштене мере индивидуалних разлика у приступу књижевним текстовима тј. разлике у „читалачком одговору“ применом упитника *Literary Response Questionnaire* (LRQ; Miall & Kuiken, 1995). Позитивније, више вредности су уочене у корист ученица и у случају димензија LRQ-а, као и тенденција опадања вредности у старијим разредима (Van Schooten, Oostdam, & De Glopper, 2001; Van Schooten & De Glopper, 2003). Другим речима, ове студије проширују уобичајени приступ који повезује различите социодемографске карактеристике ученика, њихове ставове о читању и читалачке навике укључивањем детаљнијег испитивања аспеката читања и реакција на књижевне текстове. Ипак, LRQ има одређене карактеристике које га могу чинити неподесним, нпр. намењен је читаоцима с „релативно развијеном концепцијом књижевности“ (Miall & Kuiken, 1995, стр. 3) и садржи велики број веома сложених ставки, што је навело друге истраживаче да га скраћују или прилагођавају (видети Eva-Wood, 2004; Osanaï & Okada, 2011; Van Schooten et al., 2001).

Из ових разлога развијен је *Упитник пријемчивости за књижевност* (УПК; Олјаћа и Nenedić, 2015). Ставке су сачињене на основу тематске анализе (Braun & Clarke, 2006) интервјуа с 29 испитаника који су имали различите степене образовања (посебно имајући у виду књижевност) и читалачких навика. Упитник се састоји од 49 ставки које засићују факторе Незаинтересованост, Препуштање тексту и Темелно читање. Ове димензије представљају комбинацију ставова према читању, читалачких навика, али и кључних аспеката оријентације према књижевним текстовима какве описује LRQ. Упитник је такође показао и задовољавајуће мере конвергентне и дивергентне валидности (Олјаћа, Nenedić и Jordanov, 2015). Један од циљева развијања УПК је била и његова употреба у школском контексту, као једног од алата у рукама истраживача и наставника који би омогућили и подстакли истраживања читања књижевности међу ученицима.

Методологија истраживања

Проблем истраживања

Важност испитивања пријемчивости за књижевност код деце старијег основношколског узраста темељи се на неколико закључака претходних истраживања у Србији. Наиме, у свим циклусима PISA тестирања, у којима су учествовали српски средњошколци, просечна постигнућа ученика на скали читалачке компетенције су испод OECD просека, а око 33% средњошколаца се процењује као функционално неписмено (Pavlović-Babić и Vausal, 2013). С друге стране, ученици раног основношколског узраста у 59% случајева умеју да разликују битан садржај од небитног током читања, а само 70% ученика овог узраста чита „са разумевањем“ (Pejić и Todorović, 2007). Екстензивним прегледом литературе може се установити дефицит истраживања код популације старијег основношколског узраста. Чини се да је читалачка компетенција

једна од најважнијих детерминаната функционалне писмености, а да пријемчивост за књижевна дела може да представља протективни фактор за развој читалачке компетенције, као и да представља важну варијаблу у истраживањима психологије читања.

У овом истраживању представљамо верзију Упитника за мерење пријемчивости за књижевност намењеног ученицима старијег основношколског узраста (УПК-Д), који се разликује у односу на прву верзију УПК у виду измене формулације одређених ставки. Циљ овог истраживања је испитивање адекватности прилагођене верзије упитника, посебно када је у питању његова факторска структура у контексту мерења индивидуалних разлика у ученичкој популацији. Развој упитничке мере пријемчивости за књижевност би омогућио да се и на нашим просторима испитују односи ученика према књижевности и њихове читалачке навике, што је други циљ нашег истраживања. На основу резултата таквих истраживања може се формирати слика о тренутном стању те формирати како појединачни планови рада (на нивоу школе или одељења) тако и смернице за потенцијалне систематске промене у настави. Трећи циљ овог истраживања је усмерен на испитивање постојања полних и узрасних разлика у пријемчивости за књижевност. На основу ранијих истраживања, претпоставља се да ће се уочити полне разлике у корист девојчица по питању пријемчивости за књижевна дела. Такође, може се очекивати да пријемчивост за књижевност буде нижа код старијих ученика, тј. да опада са порастом броја година испитаника.

Конечно, један од циљева истраживања је да испитамо повезаност пријемчивости за књижевност мерену УПК-Д и особина личности у оквиру модела Великих пет плус два (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010). Испитивање релација с особинама личности пружа увид у валидност УПК-Д, при чему бисмо очекивали да димензија Отвореност за искуства корелира позитивно с пријемчивошћу за књижевност, што је у складу са ранијим налазима добијеним на одраслој популацији (Nenadić, Oljača i Čolović, 2015), као и димензија Савесност, имајући у виду да је читање књижевности обавезно у склопу школске лектире и да се као један од задатака пред ученике ставља посвећено читање текста. Самим тим, поред валидације, испитивање ових релација сматрамо и новим доприносом у области истраживања читалачких навика и односа према читању у школској популацији.

Узорак и процедура

Узорком су обухваћена 544 ученика V-VIII разреда, узраста 11-15 година, из различитих основних школа са територије Војводине, од којих је 328 девојчица (60.3%). Највећи број ученика има одличан успех (61.2%), затим врло добар успех (27.0%), док мали број ученика има добар (7.2%), довољан (1.7%) или довољан успех (1.5%). Пол није значајно повезан са узрастом ($\chi^2 = 9.04$, $df = 4$, $p = 0.06$) нити са местом становања (село/град; $\chi^2 = 0.68$, $df = 1$, $p = 0.41$).

Истраживање је спроведено током јула 2017. године. Родитељи испитаника су потписали информисану сагласност о учешћу деце у истраживању, при чему је истраживање било анонимно. За попуњавање батерије тестова било је потребно од 30 до 40 минута.

Инструменти

Упитник пријемчивости за књижевност – верзија за децу (УПК-Д) намењен је процени пријемчивости за књижевна дела код деце старијег основношколског узраста. Упитник се састоји од 49 ставки са петостепеним форматом одговора Ликертовог типа и операционализује три димензије пријемчивости за читање књижевних дела: Незаинтересованост (16 ставки), Препуштање тексту (12 ставки) и Темељно читање (21 ставка). Незаинтересованост корелира негативно и са Препуштањем тексту ($r = -.75$) и са Темељним читањем ($r = -.70$). Темељно читање и Препуштање тексту корелирају позитивно ($r = .81$). У односу на верзију инструмента намењеног за процену пријемчивости за књижевна дела код одраслих (УПК), УПК-Д садржи девет ставки чији је садржај модификован у складу с узрастом ученика. Модификоване ставке су приказане у прилогу 1.

Инвентар Великих ђеи плус два за децу (ВП+2) намењен је процени базичних димензија личности код деце. Упитник садржи 70 питања са тростепеним форматом одговора Ликертовог типа (1 – не; 2 – нисам сигуран/на и 3 – да). Упитник мери седам базичних димензија личности: Агресивност, Савесност, Екстраверзија, Неуротицизам, Отвореност, Позитивна валенца и Негативна валенца. Свака димензија је операционализована са по десет ставки. Коефицијенти поузданости по типу интерне конзистенције (α и ω_n) приказани су у табели 1.

Испитаници су такође навели податке о просеку свих оцена на полугодишту као и оцену на полугодишту из српског језика и књижевности.

Методи припреме и анализе података

Пре спровођења статистичких анализа, на добијеним подацима извршена је замена недостајућих вредности, чишћење података (data cleaning) и провера мултиколинеарности. Корелационе анализе су спроведене са циљем провере релација између димензија упитника ВП+2, узраста, школског постигнућа и оцене из српског језика са димензијама упитника УПК-Д. Полне разлике на димензијама упитника УПК-Д су испитане т-тестом за независне узорке. Све наведене статистичке процедуре су спроведене у програму SPSS.

За проверу поузданости и интерне валидности упитника УПК-Д спроведено је неколико анализа у R окружењу (R Core Team). Коефицијенти поузданости по типу интерне конзистенције су рачунати у пакетима *semTools* (*semTools Contributors*; α -коефицијент) и *lavaan* (Rosseel, 2012; ω_n коефицијент). Мекдоналдов коефицијент интерне конзистенције омега (ω_n) је коефицијент намењен процени поузданости у хијерархијским моделима, посебно за генерални фактор и посебно за специфичне факторе (*semTools Contributors*). Конфирматорна факторска анализа (CFA) спроведена је такође у *lavaan* пакету (Rosseel, 2012). За евалуацију подесности модела употребљени су компаративни индекс фита (CFI), Такер-Луисов индекс фита (Tucker-Lewis: TLI) и корен из просечне квадратуре грешке апроксимације (RMSEA) (Hu & Bentler, 1999).

Резултати истраживања

Дескриптивни параметри за димензије упитника УПК-Д и ВП+2 за децу

Дескриптивни статистички параметри су приказани у табели 1. Вредности закошености и спљоштености не излазе из опсега од ± 1.5 , услед чега је претпоставка о нормалној расподели скорова задовољена (Tabachnick & Fidell, 2007). Коефицијенти поузданости (α) су изнад граничне вредности ($\alpha > .60$; Loewenthal, 2004) за све димензије оба упитника и крећу се у опсегу од .86 до .94 за димензије упитника УПК-Д и од .64 до .78 за димензије упитника ВП+2. Мекдоналдови коефицијенти омега (ω_h) су високи за Г-фактор и за С-факторе незаинтересованост и темељно читање, док је за С-фактор препуштање тексту изузетно низак.

Табела 1. Дескриптивни статистички параметри коришћених варијабли

Упитник	Димензија	N	Min	Max	AS	SD	SK	KU	α	ω_h
УПК-Д	Незаинтересованост	16	16	80	41.61	16.64	0.31	-0.96	.90	.52
	Препуштање тексту	12	12	60	37.95	13.63	-0.14	-1.06	.86	.09
	Темељно читање	21	21	105	76.64	19.19	-0.88	0.34	.94	.46
	Г фактор	49	127	177	151.55	9.17	-0.03	0.05	.97	.88
ВП+2	Агресивност	10	20	40	27.80	4.71	0.37	-0.69	.78	
	Екстраверзија	10	19	35	29.51	3.29	-0.85	0.26	.69	
	Негативна валенца	10	12	27	16.67	3.34	0.81	0.20	.70	
	Неуротицизам	10	10	30	16.72	4.40	0.55	-0.29	.78	
	Отвореност	10	17	30	26.46	2.91	-0.99	0.64	.64	
	Позитивна валенца	10	10	30	21.15	3.51	-0.04	-0.19	.74	
	Савесност	10	20	38	30.72	4.04	-0.26	-0.65	.74	

Напомене: N – број ставки, Min – минимална вредност, Max – максимална вредност, AS – аритметичка средина, SD – стандардна девијација, SK – закошеност, KU – спљоштеност, α – поузданост по типу интерне конзистенције, ω_h – Мекдоналдов коефицијент интерне конзистенције омега.

Конфирматорна факторска анализа (CFA)

Како би се испитала сагласност структуралног модела са подацима, спроведена је конфирматорна факторска анализа (CFA) за УПК-Д. Евалуирана су четири модела: модел са једним фактором којег оптерећују све ставке (модел А); модел са три ортогонална фактора (модел В), модел са три корелирана фактора (модел С) и бифакторски модел са једним генералним и три специфична фактора (модел D). Резултати CFA (табела 2) упућују на закључак да модели С и D могу адекватније описати структуру емпиријских

података у односу на моделе А и В. Када се упореде вредности CFI индекса сагласности за моделе С и D, може се закључити да модел D најадекватније описује податке ($\Delta CFI_{D-C} > .010$; Hirschfeld & Von Brachel, 2014).

Табела 2. Индекси подесности за тестиране конфирматорне моделе

Модел	χ^2	df	p	CFI	TLI	RMSEA (95 CI)	ΔCFI
A	5040.6	1127	<.001	.895	.890	.079 (.077 - .081)	-
B	25480.8	1127	<.001	.345	.317	.198 (.196 - .200)	-
C	3048.1	1124	<.001	.948	.946	.056 (.053 - .058)	-
D	2572.1	1078	<.001	.960	.956	.050 (.048 - .053)	.012

Напомене: χ^2 – вредност χ^2 теста. df – број степени слободe. p – п ниво. CFI – компаративни индекс; прихватљиве вредности изнад .90. TLI – Tucker-Lewis индекс; прихватљиве вредности изнад .90. RMSEA – корен из просечне квадриране грешке апроксимације; прихватљиве вредности испод .06. Критеријуми преузети из: Hu & Bentler, 1999.

Стандардизована оптерећења ставки на Г и С факторима су приказана у табели 3. Оптерећење ниже од граничне вредности која износи 0.30 (Osborne & Costello, 2009) на Г-фактору има само једна ставка (упк 31). Ниска оптерећења ставки су такође веома ретка када је реч о С-факторима Незаинтересованост (3/16 ставки; упк 1, упк 2, упк 3) и Темелно читање (8/21 ставке; упк 15, упк 17, упк 18, упк 19, упк 38, упк 39 и упк 48). С друге стране, оптерећења готово свих ставки на С-фактору Препуштање тексту су систематски нижа од граничне вредности (10/12 ставки), с изузетком ставки упк 4 и упк 5. Овакав налаз, као и веома низак ω_h коефицијент за фактор Препуштање тексту ($\omega_h = .09$), сугеришу на закључак да је овај фактор сводљив на генерални (Г) фактор. Висока вредност α коефицијента ($\alpha = .86$) указује на закључак да је оправдана употреба фактора Препуштање тексту када је реч о трофакторском моделу са корелираним факторима.

Табела 3. Стандардизована оптерећења ставки на Г и С факторима

Р.б.	Ставка	Г	НЗ	ПТ	ТЧ
1	Читање ме замара.	-.64	.27		
2	Читање ми није нимало досадно.	.72	-.08		
3	Тешко одржавам пажњу током читања.	-.37	.24		
11	Аутори књига се углавном бесмислено изражавају.	-.38	.38		
20	Читам само када морам.	-.66	.58		
21	Читам само оно што морам.	-.65	.61		
22	Читање књига ме уопште не испуњава.	-.72	.49		
23	Читање не разбија досаду.	-.62	.52		
24	Једва чекам да само завршим читање.	-.69	.50		
25	Књига не може да ме заинтересује.	-.59	.54		
26	Књиге нису занимљиве.	-.70	.51		
27	Не успевам да осетим оно што осећају јунаци дела.	-.56	.44		
28	Књиге нису ништа посебно.	-.70	.47		
29	Од читања ми не буде лакше.	-.58	.45		
30	Ретко се сећам књига које сам прочитао.	-.48	.41		
31	Уз све друге обавезе, ретко проналазим времена за читање.	-.30	.44		
4	Читање ме опушта.	.83		.36	
5	Читање ми прија.	.88		.33	
6	Док читам, осећам се као да сам увучен у књигу.	.79		.19	
7	Једва чекам да побегнем у свет књиге.	.78		.27	
8	Лако утонем у текст.	.78		.19	
9	Могоа бих да читам по читав дан.	.80		.28	
10	Предајем се књизи.	.78		.21	
32	Књиге ме лако закупе.	.74		-.09	
33	Док читам књигу, уживам у томе како је она написана.	.81		-.14	
34	Не губим интересовање за књигу док је не прочитам.	.77		-.13	
35	Осећам се добро када читам књигу.	.88		-.15	

36	Заборављам на свет око себе док читам.	.74	-.08
13	Читање књиге може да ми промени поглед на тему која је описана у књизи.	.60	.32
14	Некада се одушевим колико је текст лепо написан.	.61	.34
12	Књига ме често подстакне на размишљање.	.61	.31
15	Ниједна књига неће променити мој поглед на свет.	-.36	.08
16	Обраћам пажњу на занимљиве реченице.	.57	.32
17	Размишљам много о прочитаној књизи.	.74	.22
18	Уживам у тексту у ком је језик креативно употребљен.	.69	.23
19	Волим да се присећам омиљених књига.	.67	.25
37	Често застајем да промислим шта сам прочитао.	.32	.36
38	Читање књига је инспиративно.	.79	.26
39	Док читам, саосећам са ликовима дела.	.70	.29
40	Када читам узбудљиву књигу, и ја се узбудим.	.68	.39
41	Књига може да у мени изазове осећања.	.71	.38
42	Књиге су начин да се интелектуално ангажујем.	.65	.32
43	Књиге су пуне битних тема.	.59	.41
44	Моја осећања током читања зависе од тога како је текст написан (весело или тужно).	.53	.48
45	Осећам се паметнијим када прочитам књигу.	.51	.38
46	Према свакој књизи треба се односити на посебан начин.	.65	.41
47	Различите књиге изазивају у мени различита осећања.	.70	.43
48	Сећање на књигу оживи у мени осећања која сам имао током читања.	.72	.28
49	Свака књига је посебна.	.70	.35

Напомене: НЗ – Незаинтересованост, ПТ – Препуштање тексту, ТЧ – Темељно читање, Г – Ф фактор. Сва оптерећења ставки на Г и С факторима су значајна на нивоу $p < .05$, сем за ставке упк15 и упк36.

Полне разлике у контексту пријемчивости за читање књижевних дела

Тестирање полних разлика је спроведено на факторским скоровима екстрахованим из бифакторског модела. Резултати (табела 4) указују на закључак да дечасти постижу значајно више скорове од девојчица на димензији Незаинтересованост, при

чему је величина ефекта ових разлика мала (Cohen, 1988), док девојчице постижу више скорове од дечака на Г-фактору Пријемчивости за читање књижевних дела, при чему је величина ефекта ових разлика умерена (Cohen, 1988).

Табела 4. Полне разлике у контексту Г и С фактора

Фактор	Пол	AS	SD	t(538)	p	Cohen's d
Незаинтересованост	Дечаци	0.04	0.22	3.23	.00	.23
	Девојчице	-0.01	0.21			
Препуштање тексту	Дечаци	-0.01	0.25	-1.40	.16	.12
	Девојчице	0.02	0.24			
Темељно читање	Дечаци	-0.02	0.26	-0.98	.33	.08
	Девојчице	0.00	0.25			
Г-фактор	Дечаци	-0.24	0.75	-6.03	.00	.52
	Девојчице	0.16	0.79			

Лејенга: AS – аритметичка средина, SD – стандардна девијација, t – вредност т-теста, Cohen's d – величина ефекта.

Релације с особинама личности и усљехом

Релације између особина личности, школског постигнућа, узраста и оцене из српског језика и књижевности, са једне стране, и димензија упитника УПК-Д, с друге стране, испитане су применом Пирсоновог коефицијента корелације. Незаинтересованост остварује значајне релације ниског интензитета са димензијама Негативна валенца и Неуротицизам у позитивном смеру, као и са димензијом Савесност, оценом из српског језика и школским постигнућем на полугодишту, у негативном смеру. Препуштање тексту остварује значајну релацију ниског интензитета са димензијом Савесност у негативном смеру. Темељно читање остварује значајне релације ниског интензитета са димензијом Негативна валенца, у негативном смеру, али такође остварује и значајне релације умереног интензитета са димензијама Отвореност и Савесност, у позитивном смеру. Г-фактор пријемчивости за читање књижевних дела остварује значајне, слабе и негативне релације с узрастом и димензијама Агресивност и Негативна валенца, као и умерено снажну, значајну и позитивну релацију са димензијама Отвореност и Савесност, док су релације с оценама из српског језика и школским постигнућем на полугодишту такође значајне и позитивне, али ниског интензитета. Релације између осталих варијабли нису статистички значајне.

Табела 5. Конвергентна и дивергентна валидност: корелације УПК-Д са ВП+2 и узрастом

	Незаинтересованост	Препуштање читању	Темељно читање	Г-фактор
Агресивност	.08	-.06	-.00	-.24**
Екстраверзија	-.01	-.06	.09*	.01
Негативна валенца	.14**	-.05	-.03	-.18**
Неуротицизам	.19**	.03	.01	-.10*
Отвореност	-.08	.00	.16**	.36**
Позитивна валенца	.08	-.06	.12**	-.02
Савесност	-.10*	.09*	.02	.34**
Школско постигнуће	-.14**	.06	.02	.16**
Српски језик и књижевност	-.16**	-.01	.10	.26**
Узраст	-.06	.00	.00	-.09*

Напомене: * $p < .05$, ** $p < .01$.

Дискусија

Основни циљ овог истраживања био је усмерен на испитивање латентне структуре и валидности упитника пријемчивости за књижевност код ученика старијег основношколског узраста, као и на испитивање полних и узрасних разлика на његовим димензијама. Резултати овог истраживања указују на адекватну факторску структуру упитника, као и на његову задовољавајућу конвергентну валидност. Детектоване полне и узрасне разлике делимично су у складу са резултатима претходних истраживања (McKenna et al., 2012; Van Schooten & De Gloppe 2002).

Као три главне компоненте упитника издвојене су Незаинтересованост, Темељно читање и Препуштање тексту, док бифакторска солуција, са три специфична фактора и једним Г-фактором, најадекватније описује структуру података. С обзиром на то да су индекси фита бољи у случају бифакторског модела, у поређењу са моделом који садржи три корелирана фактора, закључује се да је конструкт пријемчивости за књижевност базично унидимензионалан, али да се може операционализовати путем појединачних супскала. Увидом у резултате може се закључити да компонента Препуштање тексту у бифакторском моделу губи значај, те да ставке овог фактора више засићују генерални фактор од специфичног. Могуће је да је фактор Препуштање тексту обухваћен Г-фактором услед концептуалних питања која се односе на базичну структуру пријемчивости за књижевност. Наиме, увидом у садржај ставки се може претпоставити да је препуштање тексту један од потенцијалних услова испољавања преосталих манифестација пријемчивости, те је пројекција ставки овог специфичног фактора на Г-фактор очекивана. С обзиром на то да су у досадашњим истраживањима коришћене другачије мере пријемчивости за књижевност (Ley et al., 1994; Van Schooten et al., 2004), добијени резултати о димензионалности овог конструкта дају детаљнији увид у његову структуру, која

до сад није испитивана на старијем основношколском узрасту. С друге стране, модел са три корелирана фактора, који имају високе коефицијенте поузданости, такође показује задовољавајуће индексе фита, што упућује на закључак да се појединачне мере пријемчивости за књижевност могу користити као засебне димензије.

Резултати истраживања указују на постојање полних разлика на димензији Незаинтересованост у корист дечака, као и на Г-фактору пријемчивости за књижевност у корист девојчица, што потврђује претходне налазе о полним разликама (McKenna et al., 2012; Van Schooten & De Gloppe 2002). Вигфилд и сарадници (Wigfield et al., 1997) износе закључке који говоре у прилог томе да су девојчице на старијем основношколском узрасту више заинтересоване за читање од дечака, што је у складу са развојем вербалних способности и са стереотипним полним улогама у контексту мотивације за учење (Ruble & Martin, 1998). Незаинтересованост дечака за читање, између осталог, може да настане и услед оријентације дечака ка другим активностима (нпр. спортске активности) (Wigfield et al., 1997). Полне разлике у корист девојчица се детектују само на Г-фактору, што додатно говори о валидности овог конструкта као унидимензионалног. Када се говори о релацијама узраста са пријемчивошћу за књижевност, добијен је налаз да је узраст у негативној корелацији са Г-фактором. Овај налаз је већ добро познат у ранијој литератури (нпр. Ley et al., 1994; McKenna et al., 2012). Претпоставља се да је овај налаз, заправо, последица развоја различитих интересовања код млађих адолесцената, те се читање књижевних дела јавља само као један од многобројних избора код ученика на старијем основношколском узрасту (Wigfield & Guthrie, 2000).

Новину у овом истраживању представљају релације димензија пријемчивости за књижевност с особинама личности ученика. Незаинтересованост за читање остварује позитивне корелације са Негативном валенцом и Неуротицизмом, а негативне са Савесношћу, школским постигнућем и постигнућем из предмета српски језик и књижевност. С обзиром на то да је склоност читању у школи један од индикатора вишег школског успеха, чини се да су ови корелациони налази очекивани, као и налази о позитивној корелацији Савесности са Препуштањем тексту. Наиме, склоност читању литературе у школи је одлика савесних ученика, који уједно постижу веће школско постигнуће (O'Connor & Paunonen, 2007; Noftle & Robins, 2007), а предиктивна вредност савесности је још израженија у случају појединачних оцена (Noftle & Robins, 2007). Савеснији ученици показују високу отпорност на дистракције у саморегулисаном учењу, те је на основу наведених налаза јасно да је незаинтересованост за читање одлика ученика који су мање савесни, више осетљиви на дистрактивне стимулусе из окружења, и који постижу ниско генерално школско постигнуће, као и ниже оцене из српског језика и књижевности. Услед слабијих постигнућа, није изненађујућа позитивна релација ове димензије са Негативном валенцом, с обзиром на то да се самоевалуација ученика у контексту саморегулисаног учења често спроводи у односу на школско постигнуће (Zimmerman & Labuhn, 2012). Темелно читање представља одлику екстровертних ученика, који су отворенији за нова искуства и склонији позитивној самоевалуацији. Познато је да су екстровертнији појединци склонији тражењу додатне стимулације, те да је један од индикатора отворености ка искуству управо стимулисање активности интелектуалног карактера, па не чуди налаз који указује на то да ученици који темелно

читају кроз ту активност траже додатну стимулацију у књижевном делу, а уједно учествују у активности интелектуалног карактера. Свесност о укључености у активности интелектуалног карактера доприносе позитивнијој самоевалуацији ученика. Релације Г-фактора пријемчивости за књижевност са Отвореношћу, Савесношћу, Негативном валенцом, школским постигнућем и постигнућем из српског језика и књижевности могу се интерпретирати скоро идентично са претходно наведеним тумачењима. Када се говори о негативним релацијама са Агресивношћу, чини се да нижа просоцијална оријентација и већа недисциплинованост, као најзаступљеније манифестације агресивности у школском окружењу, доприносе слабијем прилагођавању ученика на контекст школе, мањем прихватању школских правила и мањем улагању напора у академске школске активности (O'Connor & Paunonen, 2007). Стога је ову релацију могуће интерпретирати само посредно, путем мањег поштовања правила школског живота.

Практичне импликације

Смернице за практичне импликације истраживања могу се предложити двојачко. Први смер предложених импликација односи се на побољшање самог упитника. Скраћивањем упитника, при чему се пре свега мисли на елиминацију ставки које показују ниска оптерећења на појединачним компонентама, може се добити већа мерна поузданост. Искључивањем ајтема који се односе на вигилност и тенацитет пажње (у случају фактора Незаинтересованости) и ајтема који се односе на рефлексивне аспекте читања (у случају фактора Темелно читање) из овог упитника, може се оформити ревидирани инструмент који ће наставницима, психолозима и педагозима послужити у професионалној оријентацији или скринингу оних ученика који би похађали литералне и књижевне секције у основној школи. С друге стране, резултати о полним и узрасним разликама могу послужити као смерница за спровођење активности радионичарског карактера са дечацима и старијим ученицима у циљу приближавања књижевних дела овим групама, а процена личности у том контексту може послужити као допунски критеријум у конструкцији радионица и прилагођавању садржаја циљним групама. Иако је варијабилност узраста у овом истраживању доста сужена, ово истраживање може да послужи као почетна тачка додатних испитивања релација са пријемчивошћу за књижевност.

Закључак

Анализом резултата овог истраживања стиче се увид пре свега у то да је пријемчивост за књижевност феномен који је присутан у основношколској популацији у Србији и да пријемчивост обликује ставове и понашања ученика. Даље испитивање пријемчивости за књижевна дела међу ученицима би стога могло да пружи нове и важне увиде, како психолозима тако и методичарима српског језика и књижевности. Примењен упитник је показао добре карактеристике на домаћем узорку, те би његово коришћење од стране наставника, психолога и педагога могло да унапреди процес педагошко-психолошког рада с ученицима приликом решавања проблема који се манифестују приликом читања или интерпретације књижевних дела. То се посебно односи на дечаке и старије ученике

специфичног профила личности. Ограничење спроведеног истраживања огледа се најпре у суженој варијабилности узраста, те су препоруке за будућа истраживања усмерене на обухватнији узорак ученика, укључујући средњошколце и млађе ученике основних школа. Примена скраћеније верзије овог упитника код ученика основних и средњих школа омогућила би стицање увида у детаљнију слику манифестације пријемчивости за књижевност код школске популације у Србији.

Литература:

- Appel, M., & Richter, T. (2007). Persuasive effects of fictional narratives increase over time. *Media Psychology*, 10(1), 113-134.
- Bal, P. M., & Veltkamp, M. (2013). How does fiction reading influence empathy? An experimental investigation on the role of emotional transportation. *PLoS ONE*, 8(1), e55341.
- Branković, M., Buđevac, N., Ivanović, A. i Jović, V. (2013). Činioci razvoja viših nivoa čitalačke pismenosti - veštine argumentovanja u školskoj nastavi. *Psihološka istraživanja*, 16(2), 141-158.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Eva-Wood, A. L. (2004). How think-and-feel-aloud instruction influences poetry readers. *Discourse Processes*, 38(2), 173-192.
- Hirschfeld, G., & von Brachel, R. (2014). Multiple-group confirmatory factor analysis in R - A tutorial in measurement invariance with continuous and ordinal indicators. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 19(7), 1-12.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Keen, S. (2007). *Empathy and the Novel*. Oxford: Oxford University Press.
- Kidd, D. C., & Castano, E. (2013). Reading literary fiction improves theory of mind. *Science*, 342(6156), 377-380.
- Ley, T. C., Schaer, B. B., & Dismukes, B. W. (1994). Longitudinal study of the reading attitudes and behaviors of middle school students. *Reading Psychology: An International Quarterly*, 15(1), 11-38.
- Loewenthal, K. M. (2004). *An introduction to psychological tests and scales, 2nd ed.* Hove, UK: Psychology Press.
- Mar, R. A., Oatley, K., Ćikic, M., & Mullin, J. (2011). Emotion and narrative fiction: Interactive influences before, during, and after reading. *Cognition & Emotion*, 25(5), 818-833.
- Marsh, E. J., & Fazio, L. K. (2006). Learning errors from fiction: Difficulties in reducing reliance on fictional stories. *Memory & Cognition*, 34(5), 1140-1149.
- Marsh, E. J., Meade, M. L., & Roediger III, H. L. (2003). Learning facts from fiction. *Journal of Memory and Language*, 49(4), 519-536.
- McKenna, M. C., Conradi, K., Lawrence, C., Jang, B. G., & Meyer, J. P. (2012). Reading attitudes of middle school students: Results of a US survey. *Reading Research Quarterly*, 47(3), 283-306.
- Miall, D. S., & Kuiken, D. (1995). Aspects of literary response: A new questionnaire. *Research in the Teaching of English*, 29(1), 37-58.

- Miall, D. S., & Kuiken, D. (2002). A feeling for fiction: Becoming what we behold. *Poetics*, 30(4), 221-241.
- Nenadić, F., Oljača M. i Čolović, P. (2015). Пријемчивост за књижевна уметничка дела: Димензија или типологија. Раd презентован на конференцији „XXI научни skup Empirijska istraživanja u psihologiji“, Београд, 27–29. март 2015. Књига резимеа, стр. 22-23.
- Noftle, E. E., & Robins, W. R. (2007). Personality predictors of academic outcomes: Big five correlates of GPA and SAT scores. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(1), 116-130.
- O’Conor, M. C., & Paunonen, S. V. (2007). Big five personality predictors of postsecondary academic performance. *Personality and Individual differences*, 43(5), 971-990.
- Oljača, M. i Nenadić, F. (2015). Конструкција и валидација упитника за пријемчивост за књижевна уметничка дела. Раd презентован на конференцији „XXI научни skup Empirijska istraživanja u psihologiji“, Београд, 27–29. март 2015. Књига резимеа, стр. 18-19.
- Oljača, M., Nenadić, F. i Jordanov, M. (2015). Конструкција ревидиране верзије упитника за мерење пријемчивости за књижевна уметничка дела (UPK-R). Раd презентован на конференцији „63. Научно-стручни skup psihologa Srbije“, Златибор, 27–30. мај 2015. Књига резимеа, стр. 24.
- Osana, H., & Okada, H. (2011). Construction of the Literary Response Questionnaire for Japanese (LRQ-J). *Shinrigaku kenkyu: The Japanese Journal of Psychology*, 82(2), 167-174.
- Osborne, J. W., & Costello, A. B. (2009). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Pan-Pacific Management Review*, 12(2), 131-146.
- Pavlović Babić, D. i Baucal, A. (2013). *Inspiriši me, podrži me, PISA 2012 u Srbiji: prvi rezultati*. Београд: Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.
- Pavlović Babić, D. i Baucal, A. (2010). Читалачка писменост као мера квалитета образовања - процена на основу PISA 2009 података. *Психолошка истраживања*, 13(2), 241-260.
- Pejić, A. i Todorović, O. (2007). *Nacionalno testiranje učenika IV razreda – Priručnik za nastavnike*. Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.
- Popović, D. (2013). Развој читалачке писмености и образовни програм матерњег језика и књижевности у основној школи. *Иновације у настави - часопис за савремену наставу*, 26(3), 112-122.
- Ross, C. S. (1999). Finding without seeking: The information encounter in the context of reading for pleasure. *Information Processing and Management*, 35(6), 783-799.
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48, 1-36. Retrieved April 04, 2018 from the World Wide Web <http://www.jstatsoft.org/v48/i02/>.
- Ruble, D. N., & Martin, N. (1998). Gender. In W. Damon & N. Eisenberg, *Handbook of child psychology* (pp. 301-323). New York: Wiley.
- Sabine, G., & Sabine, P. (1983). *Books that made the difference*. Hamden, CN: Literary Professional Publications.
- Smederevac, S., Mitrović, D. i Čolović, P. (2010). *Velikih pet plus dva – primena i interpretacija*. Београд: Центар за применјену психологију.
- Škopljanac, L. (2014). *Књижевност као присјећање: Što pamte čitatelji*. Загреб: Лјевак.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson Education. Boston.
- Van Schooten, E., & De Glopper, K. (2002). The relation between attitude toward reading adolescent literature and literary reading behavior. *Poetics*, 30(3), 169-194.
- Van Schooten, E., & De Glopper, K. (2003). The development of literary response in secondary education. *Poetics*, 31(3-4), 155-187.

- Van Schooten, E., & De Glopper, K. (2006). Literary response and attitude toward reading fiction in secondary education: Trends and predictors. *L1 Educational Studies in Language and Literature*, 6(1), 97-174.
- Van Schooten, E., De Glopper, K., & Stoel, R. D. (2004). Development of attitude toward reading adolescent literature and literary reading behavior. *Poetics*, 32(5), 343-386.
- Van Schooten, E., Oostdam, R., & De Glopper, K. (2001). Dimensions and predictors of literary response. *Journal of Literacy Research*, 33(1), 1-32.
- Wigfield, A., & Guthrie, J. T. (2000). Engagement and motivation in reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research*, Vol. 3 (pp. 403-422). New York & London: Routledge.
- Wigfield, A., Eccles, J. S., Yoon, K. S., Harold, R. D., Arbretton, A., Freedman-Doan, K., & Blumenfeld, P. C. (1997). Changes in children's competence beliefs and subjective task values across the elementary school years: A three-year study. *Journal of Educational Psychology*, 89, 451-469.
- Zimmerman, B. J., & Labuhn, A. S. (2012). Self-regulation of learning: process approaches to personal development. In Harris, K. R., Graham, S. & Urdan, T. (Eds.), *APA Educational psychology handbook*, Vol. 1 (pp. 339-425). Washington, DC: American Psychological Association.

Примљено: 29. 04. 2018.

Коригована верзија текста примљена: 15. 07. 2018.

Прихваћено за штампу: 30. 07. 2018.

Додатак 1.

Ставке прилагођене старијем основношколском узрасту

Деца	Одрасли
Аутори књига се углавном бесмислено изражавају.	Уметнички говор је углавном бесмислен.
Читам само оно што морам.	Читам само стручну литературу.
Читање књиге може да ми промени поглед на тему која је описана у књизи.	Књиге могу довести до промене перспективе.
Док читам књигу, уживам у томе како је она написана.	Књиге пружају врхунско естетско уживање.
Књиге нису ништа посебно.	Нема ничег револуционарног у књигама.
Моја осећања током читања зависе од тога како је текст написан (весело или тужно).	Моја осећања током читања зависе од емотивног тона текста.
Некада се одушевим колико је текст лепо написан.	Начин ауторове употребе језика може да ме одушеви.
Обраћам пажњу на занимљиве реченице.	Обраћам пажњу на занимљиве језичке конструкције.
Размишљам много о прочитаној књизи.	Размишљам много о прочитаном.

AFFINITY FOR LITERATURE AMONG 5th-8th GRADE PRIMARY SCHOOL STUDENTS: THE DEVELOPMENT OF A MEASUREMENT INSTRUMENT, ITS STRUCTURE AND CORRELATES

Abstract *Although a significant part of Serbian language education in schools is devoted to the study of literary texts, an overview of the relevant literature on the subject points to a lack of research into students' attitudes to literature, the correlates of these attitudes, and the effects of school curricula on students' behavior. The aim of our study was to explore the latent structure of the construct of affinity for literature, as well as to determine how it relates to students' gender and personality traits. The survey sample consisted of 544 5th to 8th grade students (60.3% female), aged 11-15, in primary schools in the Serbian autonomous province of Vojvodina. The students were asked to complete the Affinity for Literature Questionnaire for children (UPK-D) and the short version of The Big Five Plus Two Questionnaire (VP+2) for children. The results indicate the adequacy of the questionnaire's bifactorial solution, with three correlated factors (Lack of Interest, In-Depth Reading and Immersion in the Text) and one general factor. In addition, the study points out the specific constellation of the relationship between the questionnaire and personality traits, age differences in favor of older students, and gender differences in favor of girls. The UPK-D questionnaire was found to be an adequate and valid instrument for use with primary school students, and can therefore be used by teachers, psychologists and educationalists in advisory work with students from vulnerable groups.*

Keywords: *affinity, literature, personality traits, Affinity for Literature Questionnaire, school age.*

ВОСПРИИМЧИВОСТЬ К ЛИТЕРАТУРЕ В СТАРШИХ КЛАССАХ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ: РАЗРАБОТКА ОПРОСНИКА, ЕГО СТРУКТУРА И КОРРЕЛЯТЫ

Резюме *Хотя значительное количество уроков в преподавании родного языка в школах отводится литературным текстам, обзор научной литературы указывает на отсутствие исследований, в которых изучаются мнения учащихся о художественной литературе, сопоставляются данные точки зрения, обсуждается влияние школьных программ на поведение учащихся. Целью данного исследования было изучение скрытой структуры конструкции восприимчивости к литературе, а также установление связи с половыми и личностными характеристиками учащихся. Исследование проведено на примере 544 учеников V–VIII классов, в возрасте 11-15 лет, из восьмилетних школ с территории Воеводины (60,3% женского пола). Ученики заполняли Вопросник по восприимчивости к детской литературе – ВВДЛ и сокращенную версию вопросника Больших пять плюс два для детей – БП+2. Результаты указали на адекватное бифакторное решение вопросника, наличие трех коррелированных факторов (Незаинтересованность, Тщательное чтение, Подвластность тексту) и одного общего коэффициента. Кроме того, указано на конкретную констеляцию вопросных отношений с личностными чертами, возрастные различия в пользу старшеклассников, а половые различия в пользу девочек. ВВДЛ оказался подходящим и правильным инструментом для использования в работе с учениками основных школ и его практическое применение в работе учителей, психологов и педагогов может быть полезным в консультативной работе с уязвимыми группами учеников.*

Ключевые слова: *восприимчивость, литература, особенности личности, вопросник по восприимчивости к литературе, школьный возраст.*